

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI

TOMASZ DRAPAŁA

KULTURA
DOSTĘPNA

STOWARZYSZENIE
F A L A
KULTURY

Dofinansowane ze środków Narodowego Centrum Kultury w ramach programu Kultura - Interwencje 2015

Załącznik do programu „Lekcje muzealne - portal dla nauczycieli”

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI

TOMASZ DRAPAŁA

Stanisław August Poniatowski w stroju koronacyjnym – Marcello Bacciarelli, 1768

Stanisław August, ostatni król Polski, panował w latach 1764–1795. Urodził się w 1732 roku, otrzymując imiona Stanisław Antoni. Był synem Stanisława Poniatowskiego, szlachcica, który swoimi talentami wojskowymi i dyplomatycznymi osiągnął pozycję magnata, i wywodzącej się z książęcego rodu Konstancji Czartoryskiej. To skromne pochodzenie ze strony ojca (dziadek Franciszek Poniatowski pracował w służbie Lubomirskich) wytykała królowi nieprzychylna mu magnateria.

Stanisław August odebrał staranne wykształcenie. Jednak w swoich pamiętnikach tak oceniał z perspektywy czasu nadmierną troskę matki o zapewnienie mu od najmłodszych lat elitarnej edukacji: „Rzeczywista i powszechna ułomność wychowania narodowego w Polsce zarówno pod względem naukowym, jako też i moralnym sprawiła, iż matka strzegła mnie od obcowania ze wszystkimi, których przykład, według niej, mógł mi zaszkodzić (...) Rzec można, nigdy nie dano mi być dzieckiem; a miało to ten skutek, jak gdyby z roku usunięto miesiąc kwiecień”.

W szesnastym roku życia wyruszył w pierwszą zagraniczną podróż po krajach Europy. Kiedy cztery lata później ubiegał się o wybór na posła, miał okazję poznać z bliska sarmackie obyczaje, które przez całe życie oceniał negatywnie. Krytykował pijaństwo, brak kultury, egoizm i wą-

skie horyzonty myślowe szlachty. Pisał między innymi, że aby zostać posłem, trzeba było „nadszakać kilku setkom ludzi, którzy wprawdzie z urodzenia mogli się nazywać szlachtą posesjonatami, ale z których połowa zaledwie umiała czytać”.

Jako polityk należał do stronnictwa zwanego familią, gdzie najważniejszą rolę odgrywali jego wujowie, książęta Czartoryscy. Dążyli oni do wprowadzenia niezbędnych reform w kraju trawionym anarchią. W 1755 roku wraz ze swoim przyjacielem, angielskim dy-

Stanisław August Poniatowski – Marcello Bacciarelli, 1786

plomata Charlesem Williamsem mianowanym na ambasadora w Rosji, Stanisław August wyjechał do Petersburga w roli jego sekretarza. Nawiązał tam romans, który z jego strony przerodził się w prawdziwą miłość, z żoną następcy rosyjskiego tronu, późniejszą carycą Katarzyną II.

W ówczesnej sytuacji Rzeczypospolitej na wybór polskiego monarchy miała wpływ przede wszystkim Rosja. Jej zawdzięczali panowanie dwaj wcześniejsi królowie August II i August III. Po śmierci ostatniego z nich caryca Katarzyna poleciła swojemu ambasadorowi popierać kandydaturę Stanisława Poniatowskiego. W 1764 roku nowy monarcha rozpoczął panowanie jako Stanisław August.

Pierwsze lata rządów wypełniły mu intensywne prace reformatorskie, między innymi: uruchomienie mennicy i ludwisarni, ujednolicenie miar i wag, założenie manufaktur, otwarcie pierwszego stałego teatru publicznego, powołanie pierwszej świeckiej uczelni – Szkoły Rycerskiej. Nuncjusz papieski pisał wtedy: „Król jest utalentowany i wykształcony, ale przede wszystkim pochtania go chęć reform. Gdyby mógł, zreformowałby w jednym dniu cały kraj, cały naród”.

Najważniejsze jednak zmiany, do jakich dążył Stanisław August, to reformy konstytucyjne, przede wszystkim zniesienie zasady liberum veto paraliżującej sprawne funkcjonowanie sejmu. Projekty najpilniejszych ustaw przygotowywano na sejm w 1766 roku. Państwa ościennie niechętnie przyglądały się tym poczynaniom króla. Rosja i Prusy wręcz zagroziły wojną w razie uchwalenia reform. Stanisław August zdał sobie sprawę, że Katarzyna nie pomoże mu w podźwignięciu kraju z kryzysu, na co do tej pory liczył. Co więcej Rosja, aby ukrócić reformatorskie zapędy nowego monarchy, podsycala bunty w Rzeczypospolitej, między innymi sprzyjając szlachcie wrogiej królowi. Stanisław August, pozbawiony jednak wsparcia ze strony innych państw europejskich, mimo wszystko w Rosji upatrywał swojego jedyne go sojusznika (Prusy dążyły do utrzymania jak największego chaosu w Rzeczypospolitej). Postanowił drogą negocjacji pozyskać zgodę carycy na pewne zmiany w państwie. Dzięki temu niektóre reformy udało się przeprowadzić, na przykład ograniczenie liberum veto.

Jednak ingerencja Rosji w wewnętrzne sprawy Polski i silna niechęć większości szlachty uniemożliwiły Stanisławowi Augustowi szybkie przeprowadzenie gruntownych przemian politycznych. Król zatem skoncentrował swoje działania (co było jego zamierzeniem od początku panowania) na podniesieniu poziomu umysłowego szlachty i rozbudzeniu w niej poczucia odpowiedzialności obywatelskiej. Jego celem było zmniejszenie kulturowego dystansu między Rzeczpospolitą a krajami Europy Zachodniej. Uważał, że przeobrażenie społeczeństwa to krok na drodze do podniesienia państwa z upadku. Pisał między innymi: „(...) najbardziej ufam temu żniwu, które, choć po mojej śmierci inszy zbierać będzie, z mego jednak zasiewu, gdy przez poprawioną edukację dzieci znajdzie pod ręką swoją kilkadziesiąt tysięcy obywateli oświeconych, od przesądów oddalonych i wcale inaczej do wszelkiego życia usposobionych, niżelim ja ich zastał”.

Stanisław August Poniatowski – Marcello Bacciarelli

W tym celu z inicjatywy Stanisława Augusta powstała Komisja Edukacji Narodowej, pierwsze w Europie ministerstwo oświaty.

Dobrze znający myśl oświeceniową król wiedział, iż literatura i sztuka mogą odegrać wielką rolę w edukowaniu społeczeństwa. Otoczył mecenatem pisarzy, zapraszanych na słynne obiady czwartkowe, oraz artystów sztuk plastycznych, których często sprowadzał z innych krajów. Uzdolnionym polskim twórcom z kolei fundował stypendia zagraniczne.

Stanisław August był współautorem Konstytucji 3 maja. Nie widząc szansy na zwycięstwo w wojnie polsko-rosyjskiej (przeczuwając jednocześnie zagrożenie ze strony Prus) i chcąc uniknąć kolejnego rozbioru, przystąpił do konfederacji targowickiej. W 1795 roku zmuszony przez zaborcę udał się na wygnanie do Rosji, gdzie zmarł po 3 latach.

Na wiele lat opinię o ostatnim królu Rzeczypospolitej ukształtowało publicystyczne dzieło „O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 maja”, którego głównym twórcą był Hugo Kołłątaj, a współautorami Ignacy i Stanisław Potocki oraz Franciszek Dmochowski. Oni to, kierując się politycznym interesem, winą za nieszczęśliwy los kraju obarczyli Stanisława Augusta, przypisali też sobie autorstwo

projektu Konstytucji, choć w istocie pochodził on od króla. Do tej zafałszowanej oceny odwoływali się zazwyczaj XIX-wieczni historycy, kreśląc obraz panowania ostatniego monarchy w zdecydowanie negatywnym świetle. Dzieci i młodzież okresu zaborów wychowywano na literaturze opisującej króla jako zdrajcę, osobę zepsutą moralnie, dążącą za wszelką cenę do korzyści materialnych. Dopiero pod koniec XIX wieku pojawiały się pierwsze prace rehabilitujące Stanisława Augusta, jednak nadal przeważał nurt przeciwny. W drugiej połowie XX wieku znacznie poszerzono wiedzę o czasach ostatniego polskiego monarchy, co wpływa na coraz większą liczbę publikacji pozytywnie oceniających tę postać. Jednak, jak pisze Emanuel Roztworowski, w świadomości ogółu „jest to łazienkowski »król Staś«, król menueta, amant wszystkich łatwych piękności rokokowej Warszawy. Pastelowy wizerunek z przewiązanej jedwabną wstążką bombonierki. Stanisław August został zaklęty w marionetkę narodowej szopki, czy to jako nikczemny zdrajca, czy to jako przemądry »polityk realny«, czy to jako uróżowany król Staś. Trzeba go odczarować”.

Śmierć Stanisława Augusta Poniatowskiego – Marcello Bacciarelli, po 1798

BIBLIOGRAFIA

- Tadeusz Mańkowski, *Mecenat artystyczny Stanisława Augusta*, PWN, Warszawa 1976.
 Jerzy Michalski, *Stanisław August Poniatowski*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2009.
 Emanuel Roztworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1966.
 Maria i Andrzej Szypowscy, *Warszawski Zamek Królewski. Zamek Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1989.